

Sladký jazykový koutek

Do jazykové poradny Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR nedávno volal tazatel, který se chtěl v podstatě jen ujistit, že slovo syrob (s b na konci) se píše s -y-, na rozdíl od sirupu, který se píše s -i-. Byl překvapený, že jsme jeho domněnku nepotvrdili. Sirob se stejně jako sirup v současnosti doporučuje psát s -i-. Podle výkladových slovníků jde vlastně o synonyma. Původně se tak nazývala žlutohnědá zahuštěná šťáva vzniklá vařením cukrové řepy, postupně se význam rozšířil na označení cukerného roztoku s nejrůznějšími ovocnými či bylinnými příchutěmi (malinový, rakytníkový, javorový sirup nebo jitrocelový sirup proti kašli). V běžných komunikačních situacích jsou slova zaměnitelná, v potravinářské terminologii souvisí výraz sirob s cukrovarnickou technologií, zatímco sirup označuje ovocné a zeleninové šťávy nebo rostlinné výtažky.

Je však vhodné doplnit, že pokud zalistujeme slovníky češtiny různého stáří, zjistíme, že pravopisná podoba těchto slov se v průběhu minulého století změnila. V obsáhlém Příručním slovníku jazyka českého (z let 1935–57) najdeme výrazy syrob a sirup. Ale už ve Slovníku spisovného jazyka českého (z let 1960–71) je jako základní uvedena varianta sirob, sirup (s poznámkou: dříve psáno sy-). Změnu pravopisné podoby přinesla Pravidla českého pravopisu z r. 1957. Zdůvodnění podává drobnost Sirup a lišaj v časopise Naše řeč (ročník 1958, 1–2: 61–63). Drobné vysvětlení je možné najít rovněž v Internetové jazykové příručce v kapitole Vyjmenovaná slova, bod 4.8. Původ obou pojmenování je shodně v arabském výrazu pro nápoj: šarāb. Do Evropy se slova dostala prostřednictvím latinského sirup(p)us/sirop(p)us. Podle Elektronického slovníku staré češtiny se slovo objevovalo ve variantách sirup, sirop, siropl. Mylnou etymologií bývaly výrazy dávány do souvislosti s českým slovem syrý (s významem syrový), proto se v nich zpočátku psalo -y-. Protože pravopis sirup/syrob neměl opodstatnění ani z hlediska etymologického, ani nebyl zdůvodnitelný analogií k obdobným výrazům, změnila Pravidla českého pravopisu v r. 1957 psaní slova na sirup/sirop. Novější slovníky, tedy Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (1994), Nový akademický slovník cizích slov (2005), a Internetová jazyková příručka zachycují už pouze podoby sirob, sirup.

Na tomto místě bychom mohli vysvětlit uzavřít, pokusme se však hledat odpověď na otázku, co vedlo tazatele k tak pevnému přesvědčení, že má psát sirup, ale syrob.

Už bezmála tři desetiletí mohou lingvisté (a nejenom oni, ale každý, kdo se zajímá o jazyk) využívat materiál shromážděný v databázích Českého národního korpusu (ČNK). Jazykový korpus (z latinského corpus – těleso) představuje rozsáhlý soubor autentických textů převedený do

1 Prodáváč sorbetu (Sherbet seller). Z publikace Damascus and Palmyra – a journey to the East. With a sketch of the state and prospects of Syria under Ibrahim Pasha (1838). Ilustrace W. M. Thackeray, originál je uložen v British Library.

elektronické podoby v jednotném formátu tak, aby v něm bylo možné jednoduše vyhledávat jazykové jevy, zejména slova a slovní spojení (kolokace). Množství shromážděného materiálu je obrovské. Na stránkách ČNK (www.korpus.cz) je uvedeno, že korpusy ČNK zahrnují vedle psaného současného jazyka v rozsahu přes čtyři miliardy slov rovněž soubory spontánního mluveného jazyka (přes sedm milionů slov), diachronní korpus starších textů a paralelní korpus obsahující překlady. Korpus slouží jednak pro lingvistický výzkum jazykové praxe, jednak jako datová základna pro tvorbu slovníků, jazykových korektorů, překladačů apod. V jazykové poradně v něm často vyhledáváme informace o tzv. úzu, např. o četnosti pravopisných variant určitého slova či slovního spojení, případně frekvenci jednotlivých slovních tvarů v psaných textech, a to i spolu s informacemi o typech textů, v nichž se vyhledávané slovo / slovní spojení vyskytuje. Pomocí tohoto nástroje (konkrétně korpusu SYN v11, v jehož složení dominuje publicistika) jsme zjišťovali, jak to s variantami sirup/syrup a sirob/syrob vypadá v jazykové praxi. Jaký je výsledek našeho pátrání?

Zatímco u výrazně běžněji užívaného označení sirup se dnes zastaralá varianta sirup objevuje jen výjimečně (poměr výskytů v korpusu SYN v11 je 32 457 : 115, a to včetně názvu kapely The Syrup a textů popisujících změnu y/i in tomto slově),

nelze přehlížet, že s psaním slova sirob je to v praxi poněkud složitější. Slovo se dlouho v podstatě neužívalo, jednoznačnou převahu mělo (a stále má) označení sirup. V posledních letech se však s původní pravopisnou podobou syrob setkáváme na etiketách některých výrobků (a v reklamních textech nabízejících tyto produkty), což uživatele češtiny nepochybně ovlivňuje.

Podle korpusových dokladů se na první pohled zdá, že podoba syrob (je zaznamenána 279×) je dokonce frekventovanější než sirob (228×). Při bližším rozboru však zjistíme, že v 279 dokladech je 116× zachyceno spojení Kitl Syrob (tedy konkrétní značka společnosti Kitl, která pro své výrobky záměrně zvolila zastaralou pravopisnou podobu slova), v mnoha dalších textech jde o stejný výrobek, jen jeho označení není tak přímočaré (Kitlův malinový syrob; s bezovým syrobem dosáhla společnost Kitl...; syrob máťový od jabloncké firmy Kitl; Kitl uspěl. Jeho malinový syrob je nejlepší v kraji; u našich půllitrových syrobů doporučujeme cenu...). Mezi zbývajícími nepočtenými doklady, které neodkazují k této konkrétní značce, je několikrát zastoupena citace z Kuchařky babičky Chadimové (Libri 2001; syrobem se rozuměl hustý sirup z rozvařené cukrové řepy; koření se pak ze syrobu procedí) a citace z rukopisného sborníku kuchařských receptů šlechtických z první poloviny 17. století (růžovej syrob z jablek zralejch; syrob kdoulovej). Skutečných dokladů užití zápisu syrob v současných textech je v podstatě zhruba desítky. Lze tedy shrnout, že kodifikované podoby s -i- v jazykové praxi jednoznačně převažují jak u slova sirup, tak sirob.

V souvislosti s ovocnými a bylinnými šťávami připomeňme ještě sorbet, případně šerbet. Labužníkův lexikon (Paseka 2004) sorbet popisuje jako francouzský a italský výraz pro zpeněnou ovocnou zmrzlinu nebo chlazenou řídkou pěnu z ovoce, citronové šťávy a cukru. Pojmenování chladivého nápoje z ovocných šťáv oblíbeného u východních národů nebo také označení míšeného zmrzlinového nápoje má rovněž původ v arabštině. Podle Wikipedie Arabové v době nadvlády nad Sicílií vyráběli tuto lahůdku smícháním sněhu z Etny se šťávou místních citronů. V Příručním slovníku je zaznamenána podoba sorbet, novější slovníky nabízejí pouze variantu šerbet, která se však dnes objevuje jen ojediněle. Doklady z korpusu jednoznačně ukazují, že jsme se jako uživatelé opět vrátili k původnímu pojmenování sorbet (grapefruitový, mangový, limetkový, melounový, okurkový sorbet). Internetové stránky popisující výrobu osvěžujících letních pamlsků se shodují, že sorbet a šerbet odlišuje (ne)přítomnost mléčné složky – šerbet je krémovější než sorbet, ale ne tolik jako zmrzlina, která obsahuje více tuku.

Ať se chystáte využít případnou letní úrodu ovoce a bylinek k výrobě sirupů a sirobů, nebo plánujete vyzkoušet, který ze sorbetů a šerbetů je nejvíce osvěžující, užijte si prázdninový čas co nejlépe.

Použitou literaturu a internetové zdroje uvádíme na webové stránce Živý.